

1927, o čemu i svjedoči Jahrov tekst iz časopisa *Kosmos* po prvi put publiciran u engleskom prijevodu.

Knjiga *Fritz Jahr i postanak globalne bioetike – Budućnost integrativne bioetike* objavljena je, istina, na engleskom, a ne u materijem Jahrovu njemačkom jeziku. Nesumnjivo ogromna zasluga za priređivanje knjige pripada profesorima Sassu i Muzuru, koji su se svojski trudili pripremiti djelo. Izdala ju je renomirana izdavačka kuća *Lit* s njemačkoga govornog podneblja. Sadrži 384 stranice engleskog teksta, te je štampana u prvom izdanju 2012. godine. Njen značaj ogleda se

u tome što daje drukčiji uvid u povijest bioetike. Itekako može služiti nastavnicima, predavačima predmeta s bioetičkim sadržajima na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, islamskim pedagoškim fakultetima u Zenici i Bihaću, Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, kao i uposlenicima i studentima filozofskih, medicinskih i zdravstvenih fakulteta u Bosni i Hercegovini i regiji. Iz svega navedenog, kao i mnogih nenavedenih činjenica, toplo preporučujemo djelo na čitanje.

Orhan Jašić

Sandra Radenović, *Bioetika i medicina: Odnos lekar – pacijent u paradigmi integrativne bioetike*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2012.

Knjiga *Bioetika i medicina: Odnos lekar – pacijent u paradigmi integrativne bioetike*, u izdanju Akademske knjige (2012. godina) nastala je kao dopunjena verzija odbranjene doktorske disertacije docentice Sandre Radenović, prve disertacije na bioetičku temu u Srbiji. Značaj ove knjige nije samo

u njoj pionirskoj ulozi, već i zbog toga što se bavi pitanjima od izuzetne važnosti u savremenoj medicini, naročito na ovim prostorima “u tranziciji”. Sandra Radenović u svojoj knjizi, pored razmatranja kompleksne problematike odnosa *ljekar-pacijent*, kako na teorijsko-metodološkom,

tako i na praktično-istraživačkom nivou, nudi i veoma cjelishodne i praktične odgovore i rješenja za unapređenje ovog odnosa, kao značajnog činioca u procesu izlječenja. Velika prednost ove knjige jeste stil pisanja, koji je autorica, vrlo vješto balansirajući, uspjela prilagoditi i čitaocu-laiku (koji je, u ulozi pacijenta, podjednako važan u odnosu *ljekar-pacijent* koliko i sam ljekar), te možemo očekivati da *Bioetika i medicina* postane važno štivo u obrazovanju pacijenata, a to smo, na kraju, svi mi.

Knjiga sadrži šest tematskih poglavlja i dva priloga. U prvom, uvodnom poglavlju "Bioetika, medicinska etika i medicinska sociologija" autorica nas najprije upozna sa samim pojmom i određenjem bioetike kao etike života na svim njegovim nivoima, a potom se bavi odnosima bioetike i ostalih disciplina s kojima je bioetika u neposrednom, dinamičnom odnosu i kojima je odnos *ljekar – pacijent* krucijalan tematski dio: *medicinske etike* kao tradicionalne okosnice etike odnosa *ljekar – pacijent*, potom *medicinske sociologije* kao izvorišta bioetike na ovim prostorima, i na kraju *komunikacije u medicini*. Sve nabrojane discipline prisutne su u okviru predmeta na Katedri humanističkih nauka Medicinskog fakulteta u Beogradu, na kojoj je autorica

nastavnik, te ima sveobuhvatan uvid u njihovu interferenciju i prožimanje. Iako tek uvodno, prvo poglavlje od izuzetne je važnosti jer i čitaocelaike upozna sa *bioetikom* kao inovativnim načinom moralnog orijentiranja u vremenu ubrzanog tehnološkog napretka primjenjivim, kao što rekosmo, na svaku oblast života, te stoga pretpostavljamo da će probuditi interesiranje za dalje čitanje ove knjige, a nadamo se, i za dalje zanimanje za bioetiku kao disciplinu. U ovom poglavlju autorica također obrazlaže koncept *integrativne bioetike*, koji "insistira na aktivnom i celishodnom interferiranju, i na toj osnovi, integrisanju najrazličitijih znanja u duhu interaktivnog pluralizma perspektiva, ili kraće, *pluriperspektivizma*". Autorica će u daljem tekstu pokazati "da su život i *pluriperspektivizam* elementi koji su krucijalni za anlizovanje odnosa *ljekar – pacijent* u svakoj konkretnoj medicinskoj situaciji... to praktično znači da analiza odnosa *ljekar – pacijent* u paradigmi integrativne bioetike pretpostavlja razmatranje svakog odnosa *lekar – pacijent* kroz prizmu svih značajnih aspekata, perspektiva ovog odnosa...".

Kako sama autorica u zaključku ističe, okosnicu knjige čine drugo (*Komunikacija u medicini i odnos ljekar – pacijent*) i treće poglavlje

(*Medicinske paradigme i modeli odnosa ljekar – pacijent*). Upravo sadržaj ovih poglavlja daje knjizi “Bioetika i medicina” sistematičan, udžbenički karakter, jer nas autorica postepeno uvodi, najprije u problematiku međuljudske interakcije i komunikacije uopće, kojom se prvenstveno kao discipline bave sociologija i psihologija, a potom se usredsređuje konkretno na odnos koji uspostavljaju ljekar i pacijent. Kao slikovitu i efektnu uvertiru, autorica je predstavila primjer odnosa ljekar – pacijent kroz Gofmanov dramaturški model, da bi se nadovezala s trima modelima koji dominiraju u medicinskosociološkoj, medicinskoetičkoj i bioetičkoj literaturi: 1) paternalistički model, 2) model izbora i 3) model zajedničkog donošenja odluke. Posljednji model podrazumijeva partnerstvo i simetričan položaj ljekara i pacijenta u ostvarivanju zajedničkog cilja tj. izlječenja. Model *zajedničkog donošenja odluke* i koncept *etike brige* (koji podrazumijeva orijentiranost prema pacijentu kao pojedinačnoj *sui generis* osobi, te usmjerenost moralne brige ljekara prema patnji pacijenta) bili su osnova za osmišljavanje novog, *integrativnog modela* odnosa ljekar – pacijent, koji autorica kao vrstu rješenja predlaže i detaljno obrazlaže kroz razmatranje svih

dimenzija ovog modela: sociološke, medicinskoetičke, komunikacijske, pravne i historijske, dajući konačno prijedlog modela koji bi bio kompatibilan integrativnom modelu odnosa ljekar – pacijent, a to je model *ljekara-bioetičara*. Ljekar-bioetičar transkulturni je medicinski profesionalac koji uvažava biopsihosociokulturni *background* svakog pacijenta, ali također ne dozvoljava da autoritet bijelog mantila i vlastiti biopsihosociokulturni *background* ugroze komunikaciju u svakom konkretnom odnosu ljekar – pacijent. Zaključak koji autorica donosi na ovome mjestu tiče se neophodnosti bioetičke dodiplomske i/ili specijalističke edukacije koja bi bila zasnovana na konceptu integrativne bioetike i kroz koju bi budući medicinski profesionalci spoznali važnost kulture dijaloga u medicini, važnost refleksije kako sopstvenih tako i svih pacijentovih dimenzija ličnosti i okruženja.

U trećem poglavlju autorica izlaže problem sveprisutne *medikalizacije* društva ponikao na temeljima dominantnog biomedicinskog modela zdravlja ili *Evidence Based Medicine*, koji se oslanja na modernu nauku i “paradigmu objašnjenja” te daje svoj prijedlog *integrativne zamisli zdravlja* kao svojevrsne novine i neophodne osnove za razvijanje

gorespomenutog *integrativnog modela* odnosa ljekar – pacijent.

Četvrto i peto poglavlje ilustriraju prethodno data teorijska izlaganja i na taj način čitaocu približavaju i materijaliziraju ideju o individualizovanoj medicini. Četvrto poglavlje sadrži realne primjere primjene koncepta *na pacijenta fokusirane medicine* u praksi, u nekim granama medicine i medicinskim ustanovama: saopćavanje loših vijesti u slučaju HIV pozitivnih pacijenata, analiza dramaturškog pristupa u psihijatriji, palijativno zbrinjavanje pacijenata u hospisima. U vidu ekskursa, autorica ovom poglavlju pridodaje i bioetičku analizu sukoba medicinskoetičkih principa na primjeru jedne religijske grupe koja propovijeda specifična shvatanja o zdravlju i bolesti. Navedeni primjeri čitaocima ljekarima mogu poslužiti kao svojevrsna bioetička *vježbaonica*, ali isto tako mogu biti i primjer za sprovođenje bioetičke edukacije medicinskih profesionalaca, jer se na konkretnim i realnim primerima najbolje može iskusiti i savladati reflektiranje sličnih problema koji se svakodnevno pojavljuju u medicinskoj praksi.

U petom poglavlju autorica izlaže rezultate istraživanja kvalitete komunikacije između ljekara i

pacijenta, na uzorku od 133 ljekara i 145 pacijenata. Osnovna ideja vodilja istraživanja bilo je ispitivanje prisustva individualizirane na pacijenta fokusirane medicine u zdravstvenom sistemu Srbije. Međutim, rezultati su pokazali da u državnim ustanovama u Srbiji i dalje dominira paternalistički model odnosa *ljekar – pacijent*, ali postoje naznake pomjeranja shvatanja i ljekara i pacijenata u pravcu individualizirane medicine. Ovi rezultati samo potvrđuju autoricin zaključak da je bioetička edukacija medicinskih profesionalaca neophodna na dodiplomskom i/ili specijalističkom nivou.

Bioetički problemi kao problemi života i njegova opstanka tiču se ne samo profesionalaca – ljekara, filozofa, pravnika, sociologa, teologa itd., već i svih pojedinaca u svakodnevnom životu. Stoga bi bioetika trebala kao način razmišljanja i reflektiranja problema izići iz okvira institucija i postati pristupačna svim članovima društva. Ova knjiga predstavlja jedan veliki iskorak bioetike među “obične” ljude, jer je autorica nesebično podijelila svoje ideje i rješenja na način razumljiv svakom pojedincu, svakom ljekaru i pacijentu.

Vida Jeremić